

Mag. Marko Štepec, Muzej novejšje zgodovine Slovenije

»BEDNA KRITJA POD PLANOTO TIK NAD SOČO«: V STRELSKIH JARKIH SOŠKEGA BOJIŠČA 1915–1917

UVOD

V slabem letu, od poletja 1914 do maja 1915, je avstro-ogrška vojska utrpela številne izgube na vzhodnem in balkanskem bojišču. Minilo je že devet mesecev, odkar so mobilizirani vojaki iz slovenskih nabornih območij v sestavi tretjega korpusa avstro-ogrške armade avgusta 1914 odšli na vzhodno bojišče proti Rusiji in sodelovali v obsežnih spopadih v Galiciji in umiku proti Karpatom. Takrat so se slovenski vojaki prvič borili pod poveljstvom Svetozarja Borojevića, ki je v tragičnih izkušnjah bojev na vzhodnem bojišču oblikoval svoj obrambni koncept, ki ga je pozneje ob pomanjkanju vojaških enot uspešno uporabil na soškem bojišču. Na balkansko bojišče proti Srbiji so bili poslani vojaki bataljona celjskega 87. pehotnega polka, vojaki dveh črnovojniških polkov in posamezni slovenski vojaki, ki so tam doživeli poraz na Romanji planini in pozneje umik srbske armade prek Albanije. Pri tem je vojna na vseh bojiščih v svoj krvavi vrtinec potegnila vse več vojakov in civilnega prebivalstva. Tudi v slovenske dežele so takrat prišli številni begunci z vzhodnega bojišča. Življenje v zaledju je bilo vse bolj podrejeno vojnim ciljem in vojaškim potrebam.

V tem obdobju je Kraljevina Italija ostajala nevtralna. S pogajanjem z obema stranema in spretno diplomatsko politiko je z vstopom v vojno želela uresničiti svoje nacionalne, vojaške in ozemeljske cilje. Z Londonskim sporazumom, sklenjenim med Italijo in antantnimi državami 26. aprila 1915, se je obvezala, da bo v mesecu dni po podpisu pogodbe napovedala vojno in odprla novo bojišče proti Avstro-Ogrski. V zameno so ji bila v tajnem delu sporazuma obljubljeni obsežna avstro-ogrška ozemlja: Tridentinsko, Južna Tirolska, Trst, Goriška-Gradiščanska, Istra do Kvarnerja ter otoka Cres, Lošinj, deli Dalmacije in druga zahtevana ozemlja.

V začetku maja 1915 so se proti avstro-ogrski meji začeli valiti italijanski vojaški transporti. V Italiji je bila objavljena splošna mobilizacija in dan pozneje, 23. maja, vojna napoved Avstro-Ogrski. *»Mi nismo ogrožali Italije mi nismo kratili njenega ugleda, nismo se dotaknili njene časti in njenih interesov; vedno smo zvesto izpolnjevali svoje zavezniške dolžnosti in smo ji nudili svojo zaščito, ko je šla na bojišče. Storili smo še več: ko je začela Italija s svojim pohlepnim očesom gledati čez na Naše meje smo bili odločeni za velike in bridke žrtve, ki so posebno bolele Naše očetovsko srce, samo, da ohranimo zavezniško razmerje in mir. Toda pohlepnost Italije, ki je mislila, da je treba izkoristiti trenutek, se ni dala potolažiti. In tako se mora izpolniti usoda,«¹* je sporočal razglas cesarja Franca Jožefa prebivalcem monarhije. Na celotnem območju ob reki Soči so pospešeno potekala gradbena dela in priprave na vojno.² Bili so v časovni stiski saj v obdobju pred tem z raznimi utrjevalnimi deli ob meji niso želeli izzivati nezanesljive sosedice. Na Primorskem se je kopicilo vse več vojaštva, opazovalnih balonov in osamljenih letal, ki so iz daljave opazovala priprave na vojno. *»Postal sem in visoko nad seboj ugledal ogromno ptico: laško letalo je plulo proti Gorici in njegova krila so se svetlikala v prvih sončnih žarkih. Vojna.«³* Z napadom Kraljevine Italije na Avstro-Ogrsko se je oblikovala nova šeststo kilometrska bojna črta in vojna se je začela tudi na zahodnem robu slovenskega ozemlja. Avstro-ogrsko vojaško poveljstvo je ukazalo umik s predvojne meje na laže branljive gorske položaje in kraški rob nad levim bregom

1 Mojim narodom, 23. maj 1915, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Zbirka razglasov in plakatov.

2 Priprave Kranjske dežele in obalne pokrajine spomladi 1915 v pričakovanju italijanske invazije (2013). Iz vojnega dnevnika c. in k. polkovnika Aloisa pl. Harla, uredil Lovro Galič. Kobarid: Kobaridski muzej.

3 Res, Alojzij (1993). Ob Soči. Ljubljana: Karantanija, str. 7.

Soče. Avstro-ogrsko vojska je hitela premeščati na hitro zbrane bataljone vojakov z vzhodnega in balkanskega bojišča in redke preostale enote iz zaledja.

Skupaj s črnovojniskimi, rezervnimi in prostovoljskimi bataljoni jim je uspelo sestaviti obrambno črto, ki je potekala od prelaza Stelvio na italijansko-švicarsko-avstro-ogrski tromeji prek Dolomitov, Karnijskih in Julijskih Alp do Tržaškega zaliva v Jadranskem morju. Zadnjih 90 kilometrov bojišča je potekalo po gorskih vrhovih in grebenih Rombona, Ravelnika, Javorščka, Lipnika, Krna in Mrzlega vrha do reke Soče. Obrambni položaji so z izjemo goriškega in tolminskega mostišča potekali po njenem levem bregu prek Doberdobskega Krasa do morja. Mnogožica beguncev, ki je morala s skromnim premoženjem zapustiti bojna območja je ovirala vojaške kolone, ki so odhajale proti bojišču.⁴ Med letoma 1915 in 1917 je moralo zapustiti domove v treh večjih valovih okoli sto tisoč ljudi, ki so jih avstro-ogrške in italijanske oblasti umaknile pred vojno vihro. S seboj so lahko odnesli le najnujnejše za preživetje. »Odšli smo po beli cesti skozi Volčjo Drago in po divni vinski dolini na Renče ter dalje navkreber na trdo kraško planoto. Vso pot smo srečavali begunce, izgnance iz skrajnih vasi ob bojišču. Zvrhoma naloženi vozovi so škripali, živina mukala, otroci ječali, odrasli si brisali okrvavljene oči in se obupno ozirali nazaj na izgubljene svoje domove. Bridko in sočutno smo se pogledovali in si želeli srečno pot.«⁵ Mnogožica 80.000 slovenskih beguncev iz Primorske, večinoma žensk, starejših in otrok, je odšla k sorodnikom in v begunska taborišča v notranjosti monarhije Gmünd, Bruck ob Litvi, Steinklamm, Wagna, Strnišče pri Ptuju, kjer so kljub dobrodelni pomoči živeli v pomanjkanju. Posebej, ko se je vojna zavlekla in so se v monarhiji začeli prehrabna kriza, splošna izčrpanost in pomanjkanje.⁶ Osnovani so bili odbori v pomoč beguncev in ogromno humanitarnega dela so opravila dobro organizirana ženska društva s številnimi prostovoljkami, ki so skrbele za pomoč in organizirale izobraževalne tečaje za dekleta in žene. Številna dekleta so tako v begunskih šolah dobile možnost, da so se izučile za različne poklice in v izrednih razmerah pridobivale znanje in šolsko izobrazbo. Iz desnega brega Soče oziroma zaledja za italijansko bojno črto pa je italijanska vojska iz Brd, Kambreškega in Zgornjega Posočja preselila okoli 12.000 slovenskih prebivalcev v begunska taborišča in po raznih krajih Apeninskega polotoka. Briški begunci so bili poslani v begunsko taborišče Cordenons, številne moške pa so internirali na Sardinijo.⁷ Četrtiliki begunski val beležimo po preboju pri Kobaridu, ko so se skupaj z italijansko vojsko proti reki Piavi umaknili prebivalci Furlanije.

Takoj po italijanskem napadu in preden so se na kopnem začeli boji, so iz Pulja proti Anconi izplule bojne ladje avstro-ogrške mornarice pod poveljstvom admirala Antona Hausa in s silovitim topniškim ognjem napadle pristanišče in mesto. Slovenski topničar France Žele na bojni ladji Viribus Unitis je bil priča rušilnemu napadu z močnim psihološkim učinkom na civilno prebivalstvo, ki se je šele takrat zavedlo krute resničnosti vstopa v vojno. »V pristanišču smo našli štiri večtonske tovorne ladje in le malo vojnega drobiža npr. borkase, tenderje, večjih vojnih ladij pa sploh ni bilo. Porušeni so bili vsi vojaški objekti, pristanišče, radijska postaja, železniška postaja, dva mostova, tovrne ladje ter obalna baterija in to vse v 20 minutah. Začelo se je daniti, slišati je bilo jok in stok ljudstva.«⁸

Mobilizacija italijanske vojske je bila počasna in prva ofenziva se je začela šele 23. junija, zato so branilci pod poveljstvom generala 5. armade Svetozarja Borojeviča in generala Franza Rohra na severnem delu bojišča uspeli sestaviti skromno obrambno črto. Za ustavitve trikrat številčnejšega nasprotnika so izkoristili naravne danosti terena, razstrelili cestne in železniške mostove ter poplavalili območja ob izlivu reke Soče. Zaradi težko prehodnega in za bojevanje neprimerne visokogorja in številnih zapornih trdnjav v smeri Južne Tirolske in Koroške se je italijanski vrhovni štab odločil za napad proti vzhodu v smeri reke Soče. Načrtovali so ofenzivni prodor prek kraške planote in postojnskih vrat

Vojaki 27. domobranskega pehotnega polka na vlaku na poti iz Galiciji, 18. avgust 1916. (Album Alojzija Rusa, Goriški muzej.)

4 Prinčič, Vili (1996). *Pregnani. Pričevanja goriških beguncev*. Trst: Graphart, str. 27–28.

5 Matičič, Ivan (1922). *Na krvavih poljanah. Trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, str. 31.

6 Svoljšak, Petra (2010). *Begunci. V: Slovenci in prva svetovna vojna 1914–1918*. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, str. 62–63.

7 Svoljšak, Petra (1991). *Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno*. Zbirka *Zgodovinskega časopisa 6*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 19–25.

8 Žele, Franc (2011). *Mornar, pustolovec, kitolovec*. Izola: Samozaložba, str. 74.

v notranjost monarhije. S tem bi v skladu s svojimi strateškimi načrti Avstro-Ogrski zadali smrtni udarec in jo izločili z vojne. Pomembna vojna in politična cilja sta bila zasedba Trsta in Gorice ter dokončanje procesa združevanja z »neosvobojenimi brati«, živečimi za avstro-ogrskimi mejami v obalnih mestih in na Tridentinskem. Poveljnik italijanskih sil, ki naj bi izpeljal zahtevno nalogo, je postal general grof Luigi Cadorna. Bil je zagovornik zastarelih strateških vojaških konceptov in ustvaril je strogo hierarhično vodenje, ki je podrejenim puščalo malo iniciative, kar se na bojišču ni najbolje obneslo. Zamenjal je številne častnike, ki jih je krivil za neuspehe in najstrože je kaznoval dezertarje. Število smrtnih kazni je naraščalo in med svojimi podrejenimi je bil vse manj priljubljen.

Pogled proti Soči s položajev 17. pehotnega polka na kraškem robu, Šmihel/S. Michele, 10. november 1915. (Hrani: Goriški muzej.)

Zato je bil v prvih ofenzivah posebej intenziven pritisk na kraškem odseku soške fronte, ki je segal od Gorice in reke Vipave na severu do Devina na jugu. Na tem odseku bojišča so se od začetka bojev do spomladi 1916, skupaj z vojniki drugih narodov monarhije, bojevale tudi stotnije in bataljoni pehotnih in domobranskih polkov iz slovenskih nabornih območij. Njihovi pohodni bataljoni so bili iz Galicije med prvimi poslani na soško bojišče. Najhujši boji so potekali na širšem območju Doberdoba, kjer so napadalci prodirali proti branilcem kraškega roba iz Zagraja (Sagrado) in Zdravščine (Poggio Terzarmata) proti Martinščini (S. Martino del Carso) in Šmihelu (S. Michele del Carso), iz Sredipolja (Redipuglia) in Selc proti Griži (Monte dei sei Busi) in Kosiču (M. Cosich). V trdih bojih za vsak meter ozemlja so napadalci in branilci utrpeli hude izgube. Položaje so na nekaterih ključnih delih bojišča, kjer je bil pritisk napadalcev najhujši, branili vojniki iz slovenskih nabornih območij polkov. »Mi smo šli v Opatje selo, kjer je bilo doma še polovico ljudstva, od tam pa ponoči na Devetake in na vročo Doberdobsko planoto,«⁹ kjer so na položajih zamenjali češki bataljon. »Naši desni sosede so bili 87. in so imeli ravno tako grd položaj, ravno tako bedna kritja pod planoto tik nad Sočo.«¹⁰ Njegovemu spominu je s svojim pričevanjem pritrjeval vojak celjskega polka, ki je opisal nečloveške razmere na bojišču z besedami: »Ležimo na trebuhu in Italijani nas pobijajo s svojimi granatami. Dozdeva se nam, da nas bodo popolnoma uničili, še preden bomo katerega izmed njih zagledali.«¹¹ Od Opatjega sela so prihajali na pomoč vojniki 10. pohodnega bataljona 17. pehotnega polka iz Ljubljane: »Ves popoldan je cepal mož za možem v presledkih 20 korakov, oškropljen s šrapneli. Zbiral se je v dolinici za Sv. Martinom. Drugo jutro je prišel v ogenj, a je bil strt kot mi, poldruga stotnija ujeta, drugo razkropljeno, ranjeno, ubito.«¹² Njihovo izkušnjo na območju Sv. Mihaela oziroma Debele griže je popisal njihov poveljnik Otto Kiesewetter.¹³

Uspehi napadalcev so bili skromni in za ceno strahotnih izgub jim je uspelo zasesti le del zahodnega roba kraške planote pri Selcah, Sredipolju in Romjanu. Človeško življenje je z vsakim dnevom vojne izgubljalo vrednost. Tudi v drugi italijanski ofenzivi, ki je potekala

⁹ Maticič, Ivan (1922). Na krvavih poljanah. Trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, str. 32.

¹⁰ Prav tam, str. 35.

¹¹ Pepernik, Amandus (2005). Doberdob, slovenskih fantov grob. Ljubljana: Karantanija, str. 40.

¹² Maticič, Ivan (1922). Na krvavih poljanah. Trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, str. 45.

¹³ Klavora, Vasja (2007). Doberdob. Kraško bojišče 1915–1916. Celovec: Mohorjeva, str. 90–96.

od 18. julija do 3. avgusta, so napadalci kljub velikim izgubam osvojili le ozek pas kraškega ozemlja med Martinščino in Grižo. Italijanskim gorskim enotam je julija 1915 uspelo zasesti Krn in avstro-ogrsko vojsko prisiliti k umiku na rezervne položaje na Batognici. Avgusta 1915 je bila 5. soški armadi dodeljena glavnina 3. korpusa, v okviru katerega so bili polki iz slovenskih nabornih okrajev, ki so se pridružili pohodnim bataljonom, ki so jih na soško bojišče napotili že takoj ob začetku spopadov z Italijo. Med vojaškimi enotami z visokim odstotkom slovenskega moštva je le 97. tržaški polk zaradi svoje italijansko-slovensko-hrvaške narodne sestave ostal na vzhodnem bojišču. Na soško bojišče so poslali le njegov 10. pohodni bataljon, v katerem so služili številni primorski domačini. Dodeljeni so jim bili nekateri najbolj izpostavljeni položaji, na katerih so si zaslužili častni naziv Soški bataljon.

*Avstro-ogrski vojak v strelskem jarku na Krasu.
(Hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)*

Na obeh straneh prve bojne črte so bile bivalne razmere izjemno slabe. Vojaki so bili utrujeni, neprespani, umazani in rancapani. Na bojišču so ostajala nepokopana trupla, razmnožile so se uši in podgane. »Dobro pomnimo vsi gališke uši in druge skokice /.../, ampak podgane na soški fronti. Zagrizle so se v naš kruh, onesnažile moko, načele meso, odgrizovale konzerve, telečnjake, škornje, obleko. Po jarkih in kavernah so nam postale zvesta družba. Za grižljaj kruha si se moral boriti s podgano. /.../ Hujša kakor Lah in drugi sovražniki nam je bila ta nadloga. Vojak sem bil, pogumen, pa me ni sram povedati, kako sem se tresel pred podganami.«¹⁴ Vonj razpadajočih trupel se je mešal z zadušljivim vonjem eksplozivnih granat. V strelskih jarkih so se širile bolezni, med njimi kolera in tifus. Obrambni položaji so bili v začetku bojev le zasilno utrjeni in hitro zgrajeni, zato so nudili slabo zaščito pred silovitim topniškimi obstreljevanjem. Pri tem so bili avstro-ogrski vojaki v prvem obdobju vojne celo brez čelad, ki bi jih ščitile pred smrtonosnimi izstrelki in kamenjem: »Jeklene čelade so nam bile še neznane. Odvrnile bi od marsikoga smrt. Smrtne rane na glavah so izvirale od šrapnelnih krogel, večinoma pa od udarcev kamenja, ki ga je strelivo metalo med nas. Bili pa niso samo kamenčki, ampak tudi kamni, ki so bili včasih težki deset do petdeset in še več kilogramov.«¹⁵ Kamniti kraški teren je namreč okreplil uničevalno moč topniških izstrelkov in smrtonosne drobce pršil po slabo zaščiteneh branilcih. Vojaki so se podnevi v izpostavljenih zaklonih čim manj premikali, da ne bi izdali svojih položajev. V strelskih jarkih na prvi bojni črti, kjer so posamezne vojaške enote po navadi morale zdržati od dva do tri tedne, je bilo oteženo redno preskrbovanje s hrano. Velika težava je bila tudi preskrba z vodo in žejja, saj je na kamnitem, od sonca razžarjenem Krasu, primanjkovalo vode. Vojak Josip Prelesnik se je spominjal, kako je prek Kostanjevice prišel na Doberdobski Kras, in ob tem zapisal: »Vročina je bila jako huda, vode pa je primanjkovalo.«¹⁶

¹⁴ Bonač, Fran (2014). Noči groze. V: Bojevniki. Spomini vojnih veteranov prve svetovne vojne. Ljubljana: Karantanija, str. 88.

¹⁵ Pepernik, Amandus (2005). Doberdob slovenskih fantov grob. Ljubljana: Karantanija, str. 51.

¹⁶ Prelesnik, Josip. Spomini. Rokopis. Kobarid: Kobarški muzej, str. 6–7.

Skupinski portret s poročnikom Karlom Česnikom (prvi levo) pred odhodom na položaje. (Fond steklenih plošč Karla Česnika, Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Kljub zastraženim vodnjakom in prepovedi pitja nečiste vode so sodeč po številnih pričevanjih vojaki pili nečisto in okuženo vodo, zaradi česar so se širile številne nalezljive in nevarne črevesne bolezni. Vojaške oblasti so organizirale gradnjo kraških vodovodov in se na vse načine trudile, da bi dovažali vodo, ki je nikoli ni bilo dovolj. Frontna črta soškega bojišča je v severnem delu potekala po visokogorju, kjer je poleg drugih težav prav tako primanjkovalo vode kot na celotnem soškem bojišču. Jakob Prešeren, ki je prehodil obsežna območja v zaledju Krnskega pogorja, je poročal o tem: »Vode ni. Zadaž v globeli je jezerce, kjer pijejo ljudje in živina. Voda ima okus po konjskih figah. Veliko Krnsko jezero je predaleč in nevarno je hoditi tja. Tako je odprto da Lah s Krna v njem lahko opazuje svojo senco.«¹⁷

Ofenzive so se na soškem bojišču po navadi začenjale z nekajurno ali nekajdnevno topniško pripravo. Izkušeni vojaki so se, razen mrtvih straž, umaknili s prve bojne črte v kaverne in bližnja kritja. Ko se je topniški ogenj preusmeril na nasprotnikovo zaledje, je to bil znak za vojake, da so se vrnili v prvo bojno črto. Sledili so juriši pehote prek vmesnega polja, prepredenega z žičnimi ovirami, ki so jih posebni oddelki v zaščitnih oklepih in s škarjami za žico predhodno odstranjevali. Nasprotnik je napadalca skušal ustaviti z ognjeno točo izstrelkov iz strojnic pušk in topov, minometalcev in metalcev plamena. Če je napalцем uspelo priti do nasprotnikovih položajev, so jih tam pričakali od topovskega obstreljevanja povsem zblazneli vojaki s puškami, bajoneti, gorjačami in nabrušenimi lopatkami. Ob vsej sodobni tehnologiji se je v

teh trenutkih pokazalo skrito barbarsko bistvo vojne. »Mi nismo bili več ljudje, tudi zverine ne, ampak čisto nekaj drugega kar sploh nima imena. V nas je zamrl vsaki človeški čut vsako usmiljenje, vse kar smo imeli človeškega smo izgubili.«¹⁸ Umrljivost med vojaki je bila izjemno visoka in preživeli so težko čakali na zamenjavo in odhod s prve bojne črte. Ponoči so z žičnimi ovirami prepredeno bojišče osvetljevali reflektorji in vojaki so utrjevali porušene zaklone, vezali presekanе telefonske kable in kopali kaverne. Številni med njimi so bili ranjeni ali so trpeli za psihičnimi boleznimi kot posledicami šoka. V zaledje so odhajali prek razvejanega sanitetnega sistema vojaških bolnišnic: od prevezovališč in sanitetnih postaj do dobro organizirane mreže vojnih bolnišnic. Pomembno sanitetno središče z vojno bolnišnico in pomembno železniško povezavo je bilo v Štanjelu kjer so ranjenci in bolniki dobili nujno zdravniško oskrbo, težje primere pa so potem poslali naprej proti Ljubljani in drugim mestom monarhije.¹⁹ »V sobah je bilo kot v klavnici. Mnogim ranjencem so roke in noge bingljale in se le še malo držale telesa. Kosti so molele iz udov in roji muh so obletavali te mučenike. Nekateri so imeli že črvičke v odprtih ranah,« je stanje v prenapolnjeni vojaški bolnišnici v Štanjelu opisal mladi Andrej Zlobec.²⁰ Razmišljamo o vojni v industrijski dobi, ko so vojake z vlaki množično vozili na prvo bojno črto in potem preživeli vračali prek vojaških zabavišč, bolnišnic in dopustov v zaledje in potem ponovno na bojišče. Čeprav je bilo zaledje povsem spremenjeno in se je pomanjkanje poznalo na vsakem koraku, je marsikoga razlika med vsakdanjim življenjem v zaledju in strelskim jarkom razočarala. Vojaki so s svojimi izkušnjami vojne in smrti pogosto ostajali osamljeni in med civilisti nerazumljeni. Še najbolje so jih razumeli vojni tovariši, s katerimi so si v delili cigarete, vodo, hrano, življenje in v skrajnih razmerah oblikovane vrednote.

V zaledju prve bojne črte je potekala pospešena gradnja rezervne obrambne črte in prometnih komunikacij. Gradnje so zahtevale veliko delovne sile, zato so uporabili ujetnike in civiliste. Za potrebe bojev in dnevno preskrbo vojakov so bili zgrajeni številni vodovodi, letališča, železniške proge in ceste. V visokogorju je že sam prenos materiala od vojakov zahteval nečloveške napore. V zaledju je ob vojaški mobilizaciji prišlo do pomanjkanja delovne sile, ki so ga v vsej Evropi reševali z delovno mobilizacijo žensk in prisilnim delom vse bolj številne armade ujetnikov. Na soški fronti so bili zajeti številni italijan-

¹⁷ Prešeren, Jakob (2014). Vojak 1915–1918.

Celje: Celjska Mohorjeva družba, str. 63.

¹⁸ Zemljič, Jakob (1999).

Spomini iz svetovne vojske.

Glasilo zgodovinskega društva Gornja Radgona, letnik 6, št. 1, str. 11–18.

¹⁹ Šimac, Miha, Keber,

Katarina (2011). Patriae ac Humanitati.

Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 40–41, 91–97.

²⁰ Zlobec, Andrej (2008).

V viharju soške. Kobarid: Ustanova Fundacija Poti miru v Posočju, str. 59.

ski vojaki, ki so bili poslani v ujetniška taborišča in delavnice v notranjosti monarhije.²¹ Ljubljanski grad je z dolgo tradicijo kaznilnice postal karantenska postaja za italijanske vojne ujetnike. Med ujetniki v zaledju Kranjske in Štajerske je bilo tudi nekaj deset tisoč ruskih ujetnikov z galicijske fronte, ki so v izjemno težkih pogojih delali v vojaških delavnicah in gradili železniške proge, vodovode in ceste. Tudi številni slovenski vojaki so prišli v dolgotrajno italijansko vojno ujetništvo. Zajeti so bili v bojih na soškem bojišču in reki Piavi ali ob koncu vojne kot vojaki kranjskega 17. pehotnega polka.²²

*Fajtji hrib,
28. oktober 1917.
(Hrani: Muzej novejšje
zgodovine Slovenije.)*

V prvih petih ofenzivah se kljub velikemu številu mrtvih položaji na bojišču niso bistveno spreminjali. Marca 1916, po 5. soški bitki, so bili slovenski vojaki v večjem številu premeščeni na južnotirolsko bojišče na območje severno od Asiaga zaradi priprave velike avstro-ogrsko ofenzive, tako imenovane »kazenske ekspedicije«, ki je skušala z obkolutvijo in presekanjem preskrbe 1. in 2. italijansko armado prisiliti k vdaji. Avstro-ogrski napad se je začel 15. maja in se je moral po začetnih uspehih zaradi uspešne ruske ofenzive na vzhodnem bojišču ustaviti. Pomembna prelomnica na soškem bojišču se je zgodila avgusta 1916, ko je italijanska vojska zasedla enega najpomembnejših obrambnih stebrov goriškega mostišča, hrib Sabotin. Avstro-ogrsko poveljstvo je bilo prisiljeno ukazati umik vojske in preostalih prebivalcev iz Gorice na levi breg Soče in porušenje mostov: »Vest, da je padla Gorica, katero je tudi naša baterija celih pet mesecev branila, nas je vse iznenadila. Kako je mogoče? Štirinajst in pol mesecev jo je napadal sovražnik, jo vso razbil, toda zavzeti je ni mogel.«²³ Gorice avstro-ogrsko oblasti dolgo niso želele izprazniti in posamezni prebivalci

*Posledice bojev
na kraški pokrajini:
cesta pri Kostanjevici
proti Fajtjemu hribu
po končanih bojih,
1. marec 1918.
(Hrani Muzej novejšje
zgodovine Slovenije.)*

²¹ Pavan, Camillo (2001). I prigionieri Italiani dopo Caporetto. Treviso, str. 56–60.

²² Svolsjak, Petra (2010). Ujetniki. V: Slovenci in prva svetovna vojna 1914–1918. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, str. 65–66.

²³ Mlakar, Albin (1995). Dnevnik 1914–1918.

Kobarid: Kobariški muzej, str. 95.

so vztrajali na svojih domovih vse do njenega padca tudi sredi najhujšega italijanskega topniškega obstreljevanja. Podobno so želeli posamezni prebivalci bolj ali manj uspešno vztrajati na svojih domovih v nasprotju z navodili vojaških oblasti na območju Kanala in še kje. Po italijanski zasedbi Gorice, Solkana in drugih krajev na levem bregu Soče se je tudi avstro-ogrška vojska na Krasu zaradi nevarnosti obkolitve umaknila na nove obrambne položaje in prepustila nasprotniku Doberdobsko planoto. Sledil je novi val goriških beguncev in hrib Sveti Gabrijel, danes bolj znan kot Škabrijel, je kmalu postal najpomembnejša točka avstro-ogrške obrambe. Novi obrambni položaji so septembra 1916 na Krasu potekali na črti Vrtojba–Lokvice–Nova vas–Jamlje. Razmere pri Hudem Logu v času osme italijanske ofenzive je opisal Ivan Matičič: *»Kako je vse smrdelo! Po mrličih, po nesnagi, po trohnbobi in mrhovini. Kako je ležalo vsevprek in počez razmetano, vse blatno, okrvavljeno! Jarki so bili že stari, dobro utrjeni, a sedaj, ko je šla preko njih osma bojna vihra, so bili razsuti, razdejani. Trebalo je bilo delati z vso naglico in si utrjevati položaj, ker kdo ve, kaj pride jutri ali že nocoj!«*²⁴

V avstro-ogrskem strelskem jarku na Šmihelu, 16. december 1915. (Hrani: Goriški muzej.)

Pod hudim pritiskom napadalcev, ki so po zasedbi Gorice želeli izsiliti še preboj proti Trstu, so se v spopadih od novembra 1916 do septembra 1917 branilci umaknili na obrambne položaje na črti Fajtji hrib–Kostanjevica–Sela na Krasu in na pobočja dobro utrjene Grmade. Italijani so napade osredotočili na ključne avstro-ogrške obrambne položaje med Fajtjim hribom in Grmado, ki so zapirali pot proti Trstu in postali območja stalnega topniškega obstreljevanja: *»Pa Fajtji hrib! Štirinajst mesecev ga je bičala smrt, treskala vanj strašna sila, da je bil ves krvav, razsekan, razoran, razdolben, ves prevrnjen. Štirinajst mesecev so butali vanj valovi živih ljudi, neznatnih črvičev, ki so se vsi zgrudili na njem in strohneli. /.../ Njegov drob je bil izdolben, a v duplinah so tičali bataljoni živih ljudi, ki niso bili nikdar varni, da se ne sesede in jih ne stre in zasuje, ker stresal se je tako silno, da je vse pokalo v njem /.../«*²⁵ Italijanski napadi so se stopnjevali ob spoznanju, da so po uspešni zasedbi Gorice prezgodaj končali z ofenzivo, saj branilci še niso imeli utrjene tretje in četrte obrambne črte. Ostri boji so potekali tudi na Cerju, Velikem hribu, koti 343: *»Dvoboj je grozen, na obeh straneh vojaki kričijo na vse grlo, mečejo bombe, brezciljno streljajo naprej in nazaj, ker na razdalji več kot dveh metrov ni mogoče nič razločiti,«* se je spominjal italijanski podporočnik Filippo Carbonaro. Italijanski podporočnik je bil v dvodnevnem boju na vrhu Velikega hriba ranjen in ujet. Težko ranjenega in oslabelega od izgube krvi so ga odnesli avstro-ogrski vojaki in spominjal se je, da mu je avstrijski častnik stisnil roko in mu rekel: *»Zelo pogumni možje ste vsi!«*²⁶ Kraji na območju bojev na Krasu, na Goriškem in v Zgornjem Posočju so bili povsem razdejani in izropani, vojaki, tako napadalci kot branilci, pa povsem izčrpani. Italijanska vojska, ki je štela že več kot milijon mož, je strahotne

²⁴ Matičič, Ivan (1922).

Na krvavih poljanah. Trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, str. 113.

²⁵ Prav tam, str. 152–153.

²⁶ Juren, Mitja, Pizzamus, Paolo, Persegati, Nicola (2011). Pozabljeni Kras. Ofenzive v jeseni 1916, prevedel Vinko Avsenak. Trst: Mladika, str. 106.

izgube še lahko nadomeščala z vedno novimi enotami. Branilcem pa so rezerve že davno pošle, a kljub temu so uspeli zadržati preboj napadalcev na Banjško planoto, proti Vipavski dolini in prek Krasa. Strahotno je bila uničena pokrajina in grozljive so bile posledice na človeški psihi.

18. avgusta 1917 se je s topovskim obstreljevanjem na območju od Jadranskega morja do Mrzlega vrha v Zgornjem Posočju začela 11. italijanska ofenziva.²⁷ Napadi italijanske pehote na Krasu in Mrzlem vrhu so bili ponovno odbiti, ogrozili pa so avstro-ogrsko obrambno črto na Banjški planoti. Osrednja točka obrambe je postal hrib Sveti Gabrijel, Škabrijel, ki je napadalcem zapiral pot proti Vipavski dolini. Med branilci tri kilometre dolge obrambne črte so bili trije bataljoni celjskega 87. pehotnega polka in ljubljanskega 2. gorskega strelskega polka, ki so zdržali na vrhu hriba do 11. septembra. »Spodnještajerski slovenski 87. pešpolk brani rodno zemljo: sovražnik napada naprej. Za vsako ceno hoče zavzeti Trst, Škabrijel in naprej zaledje,«²⁸ je poročal slovenski časopis prebivalcem v zaledju, ki so s strahom poslušali oddaljeno bobnenje topov. V bojih so bile poleg topništva uporabljene vse vrste orožja, tudi bojni plini, metalci plamenov in zažigalne granate. Zaradi uspešne obrambe so bili odlikovani številni slovenski vojaki: Maks Peterlin, Ivan Mehle, Franc Svete, Engelbert Podgornik, Egon Jezeršek in drugi. Izgube v 11. soški bitki, ki je bila najbolj krvav spopad med vsemi soškimi bitkami, so bile strahotne. V celoti se ocenjujejo na skoraj 50.000 padlih na obeh straneh in prek 200.000 ranjenih, obolelih, pogrešanih in ujetih vojakov. Avstro-ogrsko armadno poveljstvo se je zavedalo, da še ene takšne ofenzive vojska ne bo zdržala. Izčrpanost branilcev je dokazovalo veliko število mrtvih, ranjenih in predvsem povečano število pogrešanih vojakov. Zato so branilci začeli razmišljati o ofenzivni operaciji na soškem bojišču in se o tem začeli dogovarjati o sodelovanju z nemškimi vrhovnim poveljstvom.

Ujetniško taborišče pri Kneži. (Hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.)

Od sredine septembra 1917 so se v zaledju vse bolj koncentrirale nemške vojaške enote in povečali dnevni in nočni transporti streliva, orožja in vojaške opreme. Skupna avstro-ogrsko-nemška ofenziva v Zgornjem Posočju, imenovana Zvestoba v orožju, se je po skrbnih pripravah začela 24. oktobra 1917 ob 2. uri zjutraj, ko so z izjemno močjo na območju med Rombonom in Volčami zagrmeli topovi. Kratkotrajna topniška priprava s številnimi granatami, ki so bile polnjene s plinom, je že ob 9. uri prešla v ofenzivni napad v bovški kotlini in na območju od Tolmina proti Kobaridu. Topničar Albin Mlakar si je zabeležil tragični dogodek na robu zmagoslavja: »Do 3 ure popoldne smo zmrzovali pri topovih in čakali, da se vreme izboljša toda brezupno. Potem smo šli v našo »barako«. Izvedeli smo, da so šli naši pri Tolminu naprej, da so vzeli Krn, da napadajo pri Bovcu. Desno od nas sem čisto jasno razločil močno »ura« klicanje. Ponoči so naši streljali s plinovimi granatami. Nekaj

27 Simić, Marko (1996). Po sledih soške fronte. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 156–177.

28 Slovenec, št. 195, 27. 8. 1917.

strelav je padlo v naše jarke in zastrupilo nekaj vojakov, ter odtrgalo roko in nogo nekemu nadporočniku, ki je pozneje umrl.«²⁹ Čeprav so dež, mraz in blato dodatno izčrpavali vojake, je bilo vreme naklonjeno napadalcem, saj je megla skrivala njihove premike po dolini.³⁰ V bovški kotlini so sodelovali vojaki mariborskega 26. strelskega polka in celovškega 7. pehotnega polka, ki so prebili prvo italijansko obrambno črto in zapustili pričevanja o grozljivih učinkih plinskih granat z izjemnim psihološkim učinkom na demoralizirane italijanske vojake. »Žalostno izgleda laška bojna črta: polno mrličev in ranjenih leži tu okrog; v kavernah je v več krajih polno natlačenih mrličev, ker so se v njih zgnetli in tam poginili od strupenega plina.«³¹ Že prvi dan ofenzive je bila prebita italijanska obrambna črta in zajeta množica italijanskih ujetnikov. V dnevih, ki so sledili, se je nepričakovani uspeh ofenzive še večal in pokazal izjemno slabo stanje italijanske armade, ki se je po enajstih neuspešnih ofenzivah in ogromnih žrtvah povsem zlomila.³² »Ne bom pozabil nikdar tega slovesnega trenutka in tudi ne tega razpoloženja, srečnega navdušenja moči in zmage«, se je ob deseti obletnici prihoda v Kobarid spominjal konca bojev v Posočju in srečanja z domačini Fran Wernig.³³ Orožje v Posočju je po 28 mesecih bojev utihnilo in bojna črta se je premaknila prek reke Tilment do reke Piave v notranjost Italije in se vse do konca vojne ni več spremenjala. A pot do končnega miru je bila še dolga.

SKLEP

V začetku maja 1915 so se proti avstro-ogrski meji začeli valiti italijanski vojaški transporti. Na celotnem območju ob reki Soči so pospešeno potekala gradbena dela in priprave na vojno. Najhujši boji v prvih ofenzivah so potekali na kraškem robu, kjer so se od začetka bojev do spomladi 1916, skupaj z vojniki drugih narodov monarhije, bojevali vojaki iz slovenskih nabornih območij. V prvi bojni črti so bile življenjske razmere izjemno slabe in človeško življenje je v spopadih izgubljalo vrednost. Obrambni položaji so bili v začetku bojev le zasilno utrjeni, zato so nudili slabo zaščito pred silovitim topniškim obstreljevanjem in v strelskih jarkih so se širile nalezljive bolezni. V zaledju je ob vojaški mobilizaciji prišlo do pomanjkanja delovne sile, ki so ga evropske države reševale z delovno mobilizacijo žensk in prisilnim delom vse bolj številne armade ujetnikov. Domove je moralo zapustiti približno 100.000 ljudi, ki so jih avstro-ogrške in italijanske oblasti umaknile pred vojno viхро. S seboj so lahko odnesli le najnujnejše za preživetje. Po padcu Sabotina in italijanski zasedbi Gorice se je tudi avstro-ogrška vojska na Krasu zaradi nevarnosti obkolitve umaknila na nove obrambne položaje in prepustila nasprotniku Doberdobsko planoto. Izčrpanost branilcev v 11. italijanski ofenzivi je dokazovalo veliko število mrtvih, ranjenih in pogrešanih vojakov. Branilci so začeli načrtovati ofenzivno operacijo na soškem bojišču, ki je s prebojem med Tolminom in Bovcem bojno črto premaknila na reko Piavo. V kronološko pripoved o soškem bojišču in njenem zaledju so vključeni izbrani drobci iz dnevnikov in spominov, ki pričajo o vojni izkušnji in doživljanju slovenskih vojakov.

LITERATURA

- 29 Mlakar, Albin (1995). Dnevnik 1914–1918. Kobarid: Kobarški muzej, str. 164.
- 30 Štepec, Marko (2008). Vojne fotografije 1914–1918. Ljubljana: Defensor, str. 187–199.
- 31 Arnejc, Franc (1970). Od Dnestra do Piave. Spomini iz prve svetovne vojne. Celovec: Mohorjeva družba, str. 81.
- 32 Simić, Marko (1996). Po sledih soške fronte. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 178–226.
- 33 Wernig, Fran (1927). Predor pri Kobaridu, Slovenec, št. 277, 7. 12. 1927, str. 3–4.
- Kornel, Abel (2008). Kras. Knjiga o Soči. Doberdob: Društvo Rat-Sloga Promo SKulturE.
- Arnejc, Franc (1970). Od Dnestra do Piave. Spomini iz prve svetovne vojne. Celovec: Mohorjeva družba.
- Budkovič, Tomaž (1999). Bohinj 1914–1918. Med fronto in zaledjem. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.
- Cimprič, Željko (ur., 1998). Kobarid, Caporetto, Karfreit 1917–1997. Kobarid: Kobarški muzej.
- Galič Lovro (ur., 2013). Priprave Kranjske dežele in obalne pokrajine spomladi 1915 v pričakovanju italijanske invazije. Iz vojnega dnevnika c. in k. polkovnika Aloisa pl. Harla. Kobarid: Kobarški muzej.
- Juren, Mitja, Pizzamus, Paolo, Persegati, Nicola (2011). Pozabljeni Kras. Ofenzive v jeseni 1916. Trst: Mladika.
- Kalan, Barbara (ur., 2014). Mirno vojaki spite večno spanje. Gorenjska in Gorenjci 1914–1918. Kranj: Gorenjski muzej.
- Klavora, Vasja (1994). Koraki skozi meglo. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.
- Klavora, Vasja (1997). Škabrijel. Soška fronta 1917. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva družba.

- Klavora, Vasja (2000). Plavi križ. Celovec: Mohorjeva družba.
- Klavora, Vasja (2007). Doberdob. Kraško bojišče 1915–1916. Celovec: Mohorjeva.
- Klavora, Vasja (2014). Fajtji hrib. Bojišče na Komenskem krasu 1916–1917. Celovec: Mohorjeva.
- Lipušček, Uroš (2012). Sacro Egoismo. Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Macdonald, John, Cimprič, Željko (2011). Caporetto and the Isonzo Campaign: The Italian front 1915–1918, Barnsley: Pen & Sword Books Ltd.
- Matičič, Ivan (1922). Na krvavih poljanah. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Mlakar, Albin (1995). Dnevnik 1914–1918. Kobarid: Kobariški muzej.
- Močnik, Mitja (2005). Komenski kras. Ljubljana: Karantanija.
- Novak, Alojzij (2014). Črniška kronika. Frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva.
- Pavan, Camillo (2001). I prigionieri Italiani dopo Caporetto. Treviso.
- Pepernik, Amandus (2005). Doberdob, slovenskih fantov grob. Ljubljana: Karantanija.
- Prešeren, Jakob (2014). Vojak 1915–1918. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Prinčič, Vili (1996). Pregnani. Pričevanja goriških beguncev. Trst: Graphart.
- Rajšp, Vincenc (ur., 2010). Soška fronta 1915–1917. Kultura spominjanja. Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Rauchensteiner, Manfred (Hg., 2007). Waffentreue, Die 12. Isonzoschlacht 1917. Wien.
- Res, Alojzij (1993). Ob Soči. Ljubljana: Karantanija.
- Sedmak, Drago (2001). Življenje v Kobaridu med prvo svetovno vojno. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva.
- Sedmak, Drago (2003). Ob vznožju branikov. Solkan in Solkanci med 1. svetovno vojno. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva.
- Sedmak, Drago (ur., 2006). Kanal ob Soči. Nova Gorica: Goriški muzej.
- Sedmak, Drago (2015). Kronika vasi pod Grmado. Nabrežina: Občina Devin Nabrežina.
- Simić, Marko (1996). Po sledih soške fronte. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Simić, Marko (2005). Utrdbi pod Rombonom. Predstraža soške fronte. Ljubljana: Rombon.
- Svoljšak, Petra (2003). Soča, sveta reka. Italijanska zasedba slovenskega ozemlja 1915–1917. Ljubljana: Nova revija.
- Šega, Judita (ur., 2015). V zaledju soške fronte. Ljubljana: Zgodovinski arhiv.
- Šimac, Miha, Keber, Katarina (2011). Patriae ac Humanitati. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Štepec, Marko (ur., 2010). Slovenci in prva svetovna vojna 1914–1918. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Štepec, Marko (ur., 2014). Take vojne si nismo predstavljali. Ljubljana: Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Štepec, Marko (2008). Vojne fotografije 1914–1918. Ljubljana: Defensor.
- Vodopivec, Peter, Kleindienst, Katja (ur., 2005). Velika vojna in Slovenci. Ljubljana: Slovenska matica.
- Thompson, Mark (2008). The White War. Life and Death on the Italian front 1915–1919. London.
- Zlobec, Andrej (2008). V viharju soške. Kobarid: Ustanova Fundacija Poti miru in Posočju.

POVZETEK

Avtor je v prispevku na podlagi izbrane literature, dnevnikov in spominov predstavil pregled pomembnejših dogodkov in lokacij na soškem bojišču, v katerih so sodelovali vojaki avstro-ogrske armade iz slovenskih nabornih območij. Posebno pozornost je posvetil bivalnim razmeram in vsakdanjemu življenju v strelskih jarkih. V prvi bojni črti so bile življenske razmere izjemno slabe, primanjkovalo je vode, širile so se različne bolezni in človeško življenje je v spopadih izgubljalo vrednost. V bojih so bili na obeh straneh bojne črte zajeti številni ujetniki, ki so v zaledju kot prisilni delavci nadomeščali pomanjkanje delovne sile. Zaradi vojne je moralo domove v treh večjih begunskih valovih zapustiti prek 100.000 ljudi. Četrty val pa je sledil preboju fronte, ki je bojno črto premaknila na reko Piavo.